

7. Тімець О.В. Формування фахової компетентності майбутнього вчителя географії у процесі професійної підготовки: монографія. Умань: ВПЦ «Візаві», 2010. 328 с.
8. Яворська Г. Х. Педагогіка для працівників: навч. посіб. Київ: Знання, 2004. 335 с.
9. Елькін М. В. Формування професійної компетентності майбутнього вчителя географії засобами проєктної діяльності: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Бердянськ, 2004. 199 с.
10. Weade G. Insiders and outsiders in classroom research: Moving beyond the dichotomy. The annual meeting of the American Educational Research Association. Chicago: IL, 1991. 233 p.

References

1. Volkova N. P. Pedahohika: posib. Kyiv: Akademiia, 2002. 276 s.
2. Ziazun I. A. Pedahohichna maisternist – mystetstvo navchalnoi i vykhovnoi dii: navch. posib. Kyiv: Humanitarni nauky, 2002. S. 6-14.
3. Karpova L. H. Formuvannia profesiinoi kompetentnosti vchytelia zahalnoosvitnoi shkoly: dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04. Kharkiv, 2007. 295 s.
4. Kuzminskyi A. I. Teoretyko-metodolohichni zasady pisliadyplomnoi pedahohichnoi osvity v Ukraini: dys. ... d-ra ped. nauk: 13.00.04. Kyiv, 2003. 443 s.
5. Maksutov A.O. Neohrafiia liudskoi diialnosti: navch.-metod. posib. dlia stud. pryrod.-heohraf.f-tu. Uman: VPTs «Vizavi», 2020. 186 s.
6. Saiuk V. I. Rozvytok profesiinoi kompetentnosti vchyteliv heohrafii u systemi pisliadyplomnoi pedahohichnoi osvity: dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.04. Kyiv, 2007. 236 s.
7. Timets O.V. Formuvannia fakhovoi kompetentnosti maibutnoho vchytelia heohrafii u protsesi profesiinoi pidhotovky: monohrafiia. Uman: VPTs «Vizavi», 2010. 328 s.
8. Yavorska H. Kh. Pedahohika dlia pratsivnykiv: navch. posib. Kyiv: Znannia, 2004. 335 s.
9. Elkin M. V. Formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnoho vchytelia heohrafii zasobamy proektnoi diialnosti: dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.04. Berdiansk, 2004. 199 s.
10. Weade G. Insiders and outsiders in classroom research: Moving beyond the dichotomy. The annual meeting of the American Educational Research Association. Chicago: IL, 1991. 233 p.

УДК 372.878:37.036:159.954

<https://doi.org/10.31652/2415-7872-2023-73-73-77>

ВАЛЕНТИНА ФРИЦЮК

<https://orcid.org/0000-0001-6988-6258>

valentina.frytsiuk@gmail.com

доктор педагогічних наук, професор Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського
вул. Острозького, 32, м. Вінниця

ДЕНИС КУЛИК

<https://orcid.org/0000-0001-5407-445X>

denys.kulyk@vspu.edu.ua

викладач Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського
вул. Острозького, 32, м. Вінниця

ВАСИЛЬ ФРИЦЮК

<https://orcid.org/0000-0002-4466-9019>

hfrjdcmr@ukr.net

викладач Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського
вул. Острозького, 32, м. Вінниця

РОЗВИТОК КРЕАТИВНОСТІ МАЙБУТНІХ БАКАЛАВРІВ ХОРЕОГРАФІЇ

У статті охарактеризовано різні підходи до тлумачення поняття «креативність», яке визначено як динамічна, інтегративна особистісна характеристика, що визначає здатність майбутніх хореографів до творчості і є умовою їхньої самореалізації в хореографічній діяльності. Акцентовано увагу на можливостях різних навчальних дисциплін професійної підготовки, зокрема, «Мистецька педагогіка та психологія мистецької освіти» для розвитку креативності майбутніх бакалаврів хореографії, описано методи, прийоми і форми, які для цього використовувалися.

Ключові слова: креативність, майбутні бакалаври хореографії, професійна підготовка, освітнє середовище.

VALENTYNA FRYTSIUK

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of Vinnytsia
Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University
Ostrozhskego str., 32, Vinnytsia

DENYS KULYK

teacher of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi
State Pedagogical University
Ostrozhskego str., 32, Vinnytsia

VASYL FRYTSIUK

teacher of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi
State Pedagogical University
Ostrozhskego str., 32, Vinnytsia

DEVELOPMENT OF CREATIVITY OF FUTURE BACHELOR OF CHOREOGRAPHY

The article proves that creativity is an important professional quality of future bachelors of choreography. Success in professional activity can be achieved only by a choreographer who has a high level of creativity. He must be a creative person. Therefore, the problem of developing the creativity of future choreographers in the process of their professional training in a higher education institution is important. The article describes methods of developing students' creativity: it is important to arouse students' interest in the problem of creativity, to provide information about the essence of creativity, to tell about the main indicators of creativity. It is important to explain the importance of creativity in the professional development of a future choreographer. To solve these tasks, analytical discussions, debates, role-playing games, acting out of pedagogical situations were used, problematic situations were created (different views were expressed on the very definition of creativity and creativity, on the possibility of creativity formation, on the meaning of creativity in modern society and choreographic art, etc.). Problematic situations were solved by joint discussion of different views, their correlation with the students' own performance experience, which led to independent conclusions about the relationship between choreographic performance and the formation of creativity. It has been proven that the educational discipline «Art pedagogy and psychology of art education» has significant potential for the development of creativity of future choreographers. The subject of study of the academic discipline is familiarization with the scientific and theoretical foundations of the theory, history and pedagogy of art education, its scientific apparatus; systematization of knowledge about the art education system.

Key words: *creativity, future bachelors of choreography, professional training, educational environment.*

Сьогодні все частіше феномен креативності досліджується не тільки філософами та психологами, а й педагогами, які розглядають хореографа, зокрема, як творця, а педагогічну діяльність керівника хореографічного колективу – як творчу.

Попри те, що проблема креативності досить глибоко досліджена у психології, варто визнати, що в педагогіці таких досліджень недостатньо, особливо, щодо підготовки бакалаврів хореографії. Якщо для психології креативність є усталеною категорією, то в педагогіці це поняття досі не має чіткої наукової інтерпретації. Проте з креативністю, як здатністю до творчості, безпосередньо пов'язані практично всі види діяльності вчителя, а також й майбутнього бакалавра хореографії.

Здатність до творчості є актуальною професійною якістю майбутніх бакалаврів хореографії, потребу в яких відчуває сьогодення освіта. Успіхів у професійній діяльності сьогодні може досягнути тільки той бакалавр хореографії, який має високий рівень креативності, який відбувся як творча особистість й здатний до професійного саморозвитку [5; 7]. Тому проблема розвитку креативності майбутніх бакалаврів хореографії в процесі їхньої професійної підготовки в закладі вищої освіти є актуальною.

У контексті дослідження викликають інтерес праці науковців, які безпосередньо чи опосередковано стосуються питань креативності особистості. У психолого-педагогічній проблематиці останніх років креативність посідає чільне місце. Окремі аспекти формування креативності особистості розкрито в працях Н. Добровольської, О. Кононко, О. Куцевол, С. Литвиненко, Р. Павлюка, Л. Петришин, Л. Рябовол, А. Сологуба, В. Фадєєва та інших. Дотичними до нашого є дослідження щодо креативності, творчого потенціалу О. Акімової, Н. Вишнякової, С. Дмитрук, Н. Кічук, В. Моляко, З. Слєпкань та ін. Вагомий внесок у досліджувану проблему внесли зарубіжні науковці: Дж. Гілфорд, А. Маслоу, С. Меднік, Р. Стернберг, Е. Торренс та ін.

Разом з тим зазначимо, що досліджень, присвячених проблемі розвитку креативності майбутніх бакалаврів хореографії в процесі їхньої професійної підготовки в закладі вищої освіти, недостатньо.

Метою статті є аналіз сучасного стану та особливостей розвитку креативності майбутніх бакалаврів хореографії в процесі їхньої професійної підготовки в закладі вищої освіти.

Варто зазначити, що в трактуванні самого поняття креативності спостерігаємо відмінності, а саме: по-різному визначають її місце в структурі особистості, рівень усвідомлення проявів креативності, а також джерела й умови розвитку цієї якості. Дослідження засвідчують, що креативність як особистісна якість відображається в усіх компонентах поведінки й діяльності людини й корелює з такими індивідуальними особливостями психічних процесів (мислення, сприйняття, уява, відчуття, емоції, воля, пам'ять, увага), які сприяють досягненню творчих результатів у діяльності.

Майже всі дослідники погоджуються з тим, що креативність є однією із провідних рис особистості інтегративно-комплексного характеру, яка пов'язана практично з усіма іншими її рисами. Вона проявляється на різних рівнях: несвідомому, свідомому, орієнтувально-перетворювальному та дослідницькому як в індивідуальній діяльності, так і в соціально-рольовому плані. Дослідники виявили численні зв'язки креативності з різноманітними якостями особистості. Так, наприклад, у сприйнятті це, передусім, цілісність, синтетичність, свіжість, самостійність, здатність бачити те, чого не бачать інші, неупередженість та гострота. Для креативної особистості характерна яскрава саморегуляція сприйняття, спрямованість творця на вирішення якоїсь проблеми або завдання, особлива увага, що може бути тривалою і стійкою. Однак, сильна домінанта у процесі виконання завдання, особливо творчого, часто є причиною певної неухважності, тому що центр уваги пов'язаний не з навколишньою дійсністю, а з об'єктом креативного інтересу.

Виділяють такі особистісні характеристики, які притаманні більшості креативів: відхилення від шаблону в поведінці, ініціативність, оригінальність, упертість, самовідданість, неабияка енергійність, винахідливість, прямота суджень, спритність, незалежність, внутрішня зрілість, критичність, скептицизм, мужність, упевненість в умовах невизначеності та хаосу, схильність до алегоричності, метафоричності, двозначності, підкреслювання свого «Я», висока самооцінка.

Феномен креативності не вичерпується тільки філософськими та психологічними аспектами. Все частіше звертається до креативності педагогічна наука.

Творчій спрямованості вчительської праці надавалось велике значення в роботах педагогів-класиків. Для А. Макаренка мистецтво було не тільки засобом емоційного впливу на вихованців, а й одним із шляхів освіти. Він сам прекрасно грав на скрипці, добре малював, був обдарованим режисером і актором, любив і цінував літературу. До його програми естетичного виховання були включені не тільки співи, музика, хореографія, література, театр, кіно та образотворче мистецтво, а й краса одягу, мови, рухів, праці та відпочинку. Різноманітна позашкільна робота спонукала вихованців А. Макаренка до серйозної творчої роботи над собою. За В. Сухомлинським, творчість є діяльністю, в яку вчитель вкладає частинку своєї душі. «Радість творчої праці, повнота життя завдяки творчості – до цього прагне кожна культурна, освічена людина», зазначає видатний педагог [4, с. 4]. Педагогічна спадщина В. Сухомлинського є дослідно-експериментальним обґрунтуванням творчого характеру праці вчителя.

Знання, уміння й навички є обов'язковою умовою для здійснення того чи іншого творчого акту. Але сутність творчості не в їх формальному накопиченні, а у використанні їх як засобу відкриття нових шляхів, закономірностей і способів дій, які ведуть до результатів, невідомих до цього.

Творчість – не якась окрема сторона педагогічної праці, а найбільш суттєва й необхідна її характеристика. Здатність бачити, ставити й оригінально розв'язувати педагогічні проблеми, швидко орієнтуватись у ситуаціях, які виникають, передбачати результати називають *педагогічною креативністю*. С. Сисоева в монографії «Педагогічна творчість» серед основних принципів педагогічної творчості вчителя виділяє (поряд з принципами діагностики, оптимальності, взаємозалежності, фасилітації, доповнення, варіантності, самоорганізації) принцип креативності. На думку автора, він відображає необхідність виявлення можливостей змісту навчального матеріалу для посилення його орієнтації на формування творчої особистості учня [3, с. 91]. Реалізації цього принципу в практичній діяльності сприяє аналіз змісту навчального матеріалу з метою його креативного посилення.

Переважає більшість дослідників, з їхньою думкою збігається і наша, визначає креативність як нормативне явище, притаманне всім різною мірою, тобто таке, на розвиток якого можна впливати.

Значні потенційні можливості, з нашого досвіду, щодо розвитку креативності майбутніх бакалаврів хореографії має, з-поміж інших дисциплін, навчальна дисципліна «Мистецька педагогіка та психологія мистецької освіти», програма якої укладена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки бакалаврів галузі знань 02 Культура і мистецтво за спеціальністю 024 Хореографія, Освітньо-професійна програма 024 Хореографія у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського.

Предметом вивчення вказаної навчальної дисципліни є ознайомлення з науково-теоретичними основами теорії, історії та педагогіки мистецької освіти, її науковим апаратом; систематизація знань про систему мистецької освіти. Програма навчальної дисципліни складається з таких розділів: загальні основи мистецької педагогіки; психологічні аспекти мистецької діяльності.

Майбутні бакалаври хореографії опановують теми: «Педагогіка – наука про виховання» (Мистецька освіта як суспільне явище та галузь гуманітарного знання. Педагогіка як наука про виховання. Функції та категорії педагогіки. Система педагогічних наук: загальна педагогіка, історія педагогіки, порівняльна педагогіка, спеціальна педагогіка, предметні методики; дошкільна педагогіка, шкільна педагогіка, педагогіка дорослих. Структура педагогіки як навчальної дисципліни. Стадії розвитку педагогіки: народна педагогіка; духовна педагогіка світська педагогіка. Предмет педагогіки. Педагогіка як теоретико-прикладна наука. Основні функції педагогіки. Освіта і мистецтво. Особливості мистецької освіти крізь призму особистісно-орієнтованого підходу);

«Методологія мистецької освіти. Місце педагогіки в системі антропологічних наук» (Філософські засади мистецької освіти. Світоглядна функція мистецтва. Діалогова природа художнього спілкування. Зв'язок педагогіки з психологією, фізіологією, соціологією, філософією та іншими науками. Педагогічна наука і практика. Педагогічні категорії як основні педагогічні поняття, що виражають наукові узагальнення: виховання, навчання, освіта. Поняття «виховання» у широкому й вузькому значеннях); «Європейська мистецька педагогіка від античності до кінця XIX ст.» (Розвиток, соціалізація і виховання особистості. Поняття про особистість. Структура особистості. Інструментальна (пізнавальна і психомоторна) та мотиваційна сфери особистості. Психічний розвиток і дозрівання. Фактори розвитку особистості. Роль спадковості у розвитку особистості. Вплив середовища на розвиток особистості. Поняття про соціалізацію. Фактори соціалізації. Активність особистості як умова її розвитку. Особливості становлення європейської мистецької педагогіки); «Поняття про принципи навчання. Принципи мистецької педагогіки» (Походження принципів навчання. Закономірності пізнавального розвитку особистості як наукова основа принципів навчання. Характеристика принципів навчання: принцип систематичності та послідовності; принцип наочності; принцип свідомості та активності учнів; принцип доступності; принцип міцності засвоєння знань, умінь і навичок; принцип науковості; принцип зв'язку навчання з життям, теорії з практикою; принцип урахування вікових та індивідуальних особливостей учнів. Принципи мистецької педагогіки); «Методи і засоби мистецького навчання»; «Форми навчання. Форми організації мистецького навчання»; «Загальні питання психології мистецтва. Психологічні механізми виховання»; «Психологія мистецтва: віхи становлення. Психологія мистецтва як міждисциплінарна дисципліна»; «Художня творчість як психологічний феномен»; «Психологія художнього сприйняття»; «Перспективи подальшого розвитку освіти, зокрема мистецької освіти, в Україні та за її межами. Професійний саморозвиток педагога» тощо.

Унаслідок вивчення майбутніми бакалаврами хореографії навчальної дисципліни «Мистецька педагогіка та психологія мистецької освіти» здобувачі засвоюють ключові положення й проблематику сучасної мистецької педагогіки; набувають чіткого розуміння сутності педагогічної діяльності, методології мистецької педагогіки; у них формується власна педагогічна позиція та індивідуальний стиль мистецької педагогічної діяльності, досвід самостійного і творчого аналізу та оцінки мистецької педагогічних явищ і процесів; вони набувають умінь теоретичного проектування та практичного конструювання освітнього процесу, спрямованого на розвиток особистості учнів та їхню творчу самореалізацію; у здобувачів формується педагогічне мислення, професійна самосвідомість та готовність до професійного саморозвитку.

З-поміж розвитку низки загальних та фахових компетентностей унаслідок вивчення навчальної дисципліни «Мистецька педагогіка та психологія мистецької освіти» здобувачі навчаються: розуміти моральні норми і принципи та вміти примножувати культурні, наукові цінності й досягнення суспільства у процесі діяльності; розуміти історію мистецтв на рівні, необхідному для застосування виражально-зображальних засобів відповідно до стилю, виду, жанру хореографічного проекту; розуміти хореографію як засіб ствердження національної самосвідомості та ідентичності; використовувати інноваційні технології, оптимальні засоби, методики, спрямовані на вдосконалення професійної діяльності, підвищення особистісного рівня володіння фахом; розуміти і вміти застосовувати на практиці сучасні стратегії збереження та примноження культурної спадщини у сфері хореографічного мистецтва; володіти принципами створення хореографічного твору, реалізуючи практичне втілення творчого задуму відповідно до особистісних якостей автора; мати навички використання традиційних та інноваційних методик викладання фахових дисциплін; аналізувати й оцінювати результати педагогічної, асистентсько-балетмейстерської, виконавської, організаційної діяльності; мати навички викладання фахових дисциплін, створення необхідного методичного забезпечення й підтримки навчання здобувачів освіти; знаходити оптимальні підходи до формування та розвитку творчої особистості учнів тощо. Та, з-поміж іншого, як зазначалося вище, навчальна дисципліна має значні потенційні можливості щодо розвитку креативності майбутніх бакалаврів хореографії.

Організація практичних занять у межах курсу мала за мету викликати інтерес студентів до проблеми креативності, дати інформацію про сутність, зміст, основні показники, значення цієї якості у професійному становленні майбутнього хореографа. Здобувачі мали сформувати для себе основні поняття про креативність; розуміти умови її розвитку; розвивати й закріплювати творчу мотивацію; стимулювати власний саморозвиток і самовдосконалення; ознайомитися з комплексом конкретних методик, прийомів, вправ з розвитку креативності майбутніх хореографів.

Завданням викладача є створення установки на формування креативності в процесі педагогічної підготовки як однієї з важливих якостей майбутнього хореографа. Задля активізації мислення здобувачів під час лекцій та практичних занять використовувались аналітичні бесіди, диспути, рольові ігри, розігрування педагогічних ситуацій, створювались проблемні ситуації (висловлювались різні погляди на саме визначення творчості і креативності, на можливість формування креативності, на значення творчості у сучасному суспільстві й хореографічному

мистецтві тощо). Проблемні ситуації розв'язувались шляхом спільного обговорення різних поглядів, їх співвідношення з власним виконавським досвідом студентів, що вело до самостійних висновків про взаємозв'язок хореографічного виконавства і формування здатності до творчості.

З метою поглиблення інтересу й закріплення установки здобувачів на формування креативності були проведені коротка дискусія з проблем, які обговорювались на лекції, та дискусія-гра «Креативний хореограф. Яким ви собі його уявляєте?» за принципом «круглого столу» (учасники сиділи обличчям один до одного, у колі, що створювало неформальну обстановку й надавало можливість для включення всіх присутніх у спілкування).

На початку заняття студентам пропонувалось подумати і закінчити запропоновані вислови:

1. Креативність у діяльності хореографа - це ...
2. Ця якість йому потрібна, щоб ...
3. Ця якість йому не потрібна, тому що ...

Відповіді студентів викликали жваве обговорення.

Творчу активність учасників стимулювала постійна зміна позицій, яка виникала в дискусії. Використання в семінарі-дискусії таких методів, як, наприклад, «мозкова атака», дозволило студентам виділити самостійно головні якості, в яких виявляється креативність майбутнього хореографа. Дискусійна форма обговорення проблеми сприяла продуктивному характеру діяльності студентів, становленню чітких власних поглядів, позицій щодо цієї проблеми. Такий підхід дозволив кожному учаснику групи співвіднести власне бачення ситуації і способів її розв'язання з поглядами інших, що сприяло розширенню уявлень про ситуацію й можливі варіанти виходу з неї.

Дискусія давала змогу ефективно розв'язувати наступні завдання: формувати в майбутніх хореографів уміння аналізувати педагогічні ситуації, знаходити та самостійно ставити проблему, знаходити шляхи її розв'язання, демонструючи варіативність рішень; формувати вміння слухати, аргументувати, доводити свою точку зору, обстоювати власні позиції, і, що є особливо цінним для розвитку креативності, продуктивно взаємодіяти з іншими учасниками дискусії.

Аналіз дискусії, її змістового наповнення свідчить, що у студентів значно активізувалась пізнавальна діяльність, це сприяло закладенню основ знань, необхідних для формування креативності, усвідомлення необхідності її формування для майбутнього хореографа.

Висновок. Аналіз психолого-педагогічної літератури з досліджуваної проблеми дав можливість уточнити зміст поняття «креативність бакалаврів хореографії». У нашій інтерпретації – це динамічна, інтегративна особистісна характеристика, яка визначає здатність майбутніх хореографів до творчості і є умовою їхньої самореалізації особистості в хореографічній діяльності. Продуктивним для розвитку креативності бакалаврів хореографії є період професійної підготовки в закладах вищої освіти, зокрема, під час вивчення психолого-педагогічних і фахових дисциплін.

Література

1. Бех І.Д. Виховання особистості: у 2 кн. Кн. 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. К. : Либідь, 2003. 280 с.
2. Педагогічні технології у неперервній професійній освіті /За ред. С.О.Сисоєвої. К.: ВІПОЛ, 2001. 502 с.
3. Сисоєва С.О. Педагогічна творчість: Монографія. Х. К.: Каравела, 1998. 150 с.
4. Сухомлинський В.О. Сто порад учителям. К. : Рад. шк., 1988. 304 с.
5. Фрицюк В. А., Вовк Л.П. Акмеологічний підхід до вивчення проблеми професійного саморозвитку майбутнього вчителя. *Наукові записки. Серія: Педагогіка і психологія*. ВДПУ ім. Михайла Коцюбинського. Вінниця, 2016. Вип. 47. С. 68-72.
6. Фрицюк В. А. До питання про дефініції креативності. *Шлях освіти*. Київ, 2003. №4. С. 12-14.
7. Фрицюк В. А. Формування мотивації професійного саморозвитку майбутніх педагогів у творчому освітньому середовищі ВНЗ. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2016. № 6 (129). С. 107-114.

References

1. Bekh I.D. Vychovannia osobystosti [Personality education]: u 2 kn. Kn. 1: Osobystisno oriientovanyi pidkhhid: teoretyko-tekhnolohichni zasady. K. : Lybid, 2003. 280 s.
2. Pedahohichni tekhnolohii u neperervnii profesiinii osviti [Pedagogical technologies in continuous professional education] /Za red. S.O.Sysoievoi. K.: VIPOL, 2001. 502 s.
3. Sysoieva S.O. Pedahohichna tvorchist [Pedagogical creativity]: Monohrafiia. Kh. K.: Karavela, 1998. 150 s.
4. Sukhomlynskyi V.O. Sto porad uchytelevi [One hundred tips for the teacher]. K. : Rad. shk., 1988. 304 s.
5. Frytsiuk V. A., Vovk L.P. Akmeolohichniy pidkhhid do vyvchennia problemy profesiinoho samorozvytku maibutnoho vchytelia [Acmeological approach to the study of the problem of professional self-development of the future teacher]. *Naukovi zapysky. Serii: Pedahohika i psykhologhiia*. VDPU im. Mykhaila Kotsiubynskoho. Vinnytsia, 2016. Vyp. 47. S. 68-72.
6. Frytsiuk V. A. Do pytannia pro defynitsii kreatyvnosti [To the question of the definition of creativity]. *Shliakh osvity*. Kyiv, 2003. №4. S. 12-14.
7. Frytsiuk V. A. Formuvannia motyvatsii profesiinoho samorozvytku maibutnikh pedahohiv u tvorchomu osvithnomu seredovyshchi VNZ [Formation of motivation for professional self-development of future teachers in the creative educational environment of universities]. *Visnyk Vinnytskoho politekhnichnoho instytutu*. 2016. № 6 (129). S. 107-114.